

Asia: VN/2821/2024

Lausuntopyyntö: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta sekä siihen liittyviksi laeiksi

Lausunnonantajan lausunto

a) Mitä vaikutuksia näette ehdotuksilla olevan?

Muutoksessa 4 a § kohta "Lapsen tarvitsemien rajojen turvaamiseksi lapsen fyysiseen koskemattomuuteen voidaan puuttua, jos se on välttämätöntä." tulisi selkeyttää. Selkeyttämistä vaatii erityisesti sen määrittely, minkälaista fyysiseen koskemattomuuteen puuttumista tarkoitetaan ja missä tilanteissa se on välttämätöntä. Nykyinen ilmaus jättää huomattavaa tulkinnanvaraisuutta sijaishuoltopaikalle.

Lisäksi on hyvä huomata, että tällaisenaan ehdotus lisää lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviä niin päätöksenteon kuin perhehoidon valvonnankin suhteen. Vaikka on ymmärrettävää, että perhehoitajien ei ole mahdollista tehdä päätöstä aineiden ja esineiden poisottamisesta, on sosiaalityöntekijälle tuleva päätöksen teko tässä tapauksessa myös hänen työmääräänsä lisäävä. Työmäärän lisäämisen ohella myös ammatillisen vastuun ja osaamisen edellytykset lisääntyvät.

b) Selkeyttääkö ehdotus lapsen kasvatuksen, valvonnan ja huolenpidon sekä perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten välistä rajanvetoa sijaishuoltopaikan arjessa? Jos ei, miten säännöksiä tulisi muuttaa?

Säännösehdotuksen kasvatuksellisen rajaamisen tilanteet kuvautuvat nyt esitetyssä ehdotuksessa lähelle rajoitustoimenpiteitä. Ehdotuksessa raja asettuu turvallisuuden, terveyden ja järjestyksen suojaan sen sijaan, että kasvatuksellinen rajaaminen olisi mahdollista kuntouttavana, lapselle syy- ja seuraussuhteita opettavana ja lapsen kehityksellisistä tarpeista lähtevänä rajoittamisena. Raja kasvatuksellisen ja perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten välillä ei näyttäydy nyt annetussa esityksessä arjen tasolla riittävänä.

2. Hallituksen esitysluonnoksessa esitetään terveydenhuoltolakiin (69 §) ja lastensuojelulakiin (16 b §) informatiivisluonteista viittausta voimassa olevaan sääntelyyn ns. hybridiyksikköjen perustamiseksi. Mitä vaikutuksia näette ehdotuksen taustalla olevan tavoitteen kannalta?

-

a) Ovatko ehdotukset sääntelyltään selkeitä ja käytännössä toteutettavissa?

Ehdotukset ovat yleisesti ottaen selkeitä ja käytännössä toteutettavissa. Suljettu sijaishuolto mahdollistaa rakenteet alaikäisten riittävän pitkäkestoiselle päihdehoidolle.

Käytännön toteuttamisen kannalta on kuitenkin hyvä huomioida, että vailla lainvoimaa olevan päätöksen toimeenpanosta säätävä lastensuojelulain 91 § ei tulisi nykymuodossaan käytettäväksi erityisen huolenpidon jakson päätöksessä eikä myöskään silloin, kun lapsi sijoitetaan kuntouttavaan suljettuun laitospalveluun. Tämä tarkoittaisi merkittävää muutosta nykytilaan, jolloin erityisen huolenpidon päätös on ollut mahdollista täytäntöön panna ilman, että valitusaika on kulunut umpeen. Lisäksi nykyisessä sanamuodossa pykälän soveltaminen rajoittuu ainoastaan tilanteisiin, joissa lapsen terveys tai kehitys vaarantuu, eikä soveltaminen ole mahdollista lapsen turvallisuuden vaarantumisen perusteella. Mikäli päätöstä ei voi panna täytäntöön muutoksenhausta huolimatta, tulee päätöksenteossa ennakoida useita viikkoja, jopa kuukausia. Tämä on käytännön lastensuojelun toteuttamisessa usein haastavaa, ellei mahdotonta. Käytännön toteutettavuutta lisäisi mahdollisuus täytäntöönpanolle muutoksenhausta huolimatta jo lapsen turvallisuuden vaarantumisen perusteella.

Valmistelussa tulee mielestämme erityisesti huolehtia siitä, ettei suljettua lastensuojelun laitospalvelua käytetä paikkaamaan terveydenhuollon palveluvalikoiman aukkoja. Terveydenhuollon tulee kantaa oma vastuunsa vaikeasti oireilevista lapsista.

b) Miten arvioitte henkilöstölle asetettujen vaatimusten riittävyttä?

Korkea koulutuksen taso on itsessään hyvä ja kannatettava asia.

Henkilöstön osaamisesta – sekä kelpoisuusvaatimuksista että täydennyskoulutuksen kautta hankittavasta erityisosaamisesta – tulisi säätää riittävän yksityiskohtaisesti. On hyvä, että ehdotuksessa tunnistetaan nykyisen lastensuojelun sijaishuollon ammattihenkilöstöä koskevan sääntelyn tulkinnanvaraisuus ja esitetään, että tämän uuden palvelumuodon henkilöstön osaamisesta tulisi säätää nykyistä vahvemmin.

Ehdotukseen tulisi ehdottomasti lisätä henkilöstömitoitukseen erillinen, yksikön oma sosiaalityöntekijä. Myös muu sosiaalialan osaaminen oli ehdotuksessa ohitettu yleismaininnalla, vaikka erikseen oli tarkennettu terveydenhuollon ammattihenkilöiden osuutta sekä turvallisuusalan osaamista.

Pidämme tärkeänä, että ehdotukseen lisättäisiin vaatimus erillisestä sosiaalityöntekijän henkilöstöresurssista – paitsi tutkimusperustaisuuden tukemiseksi, myös yksikön vahvan ihmis- ja perusoikeuksia rajoittavan (ja samalla turvaavan) luonteen vuoksi.

Niinikään pidämme tärkeänä määrittää tarkemmin, mitä terveydenhuollon riittävällä osaamisella konkreettisesti tarkoitetaan. Näkemyksemme mukaan kuntoutuksellisten tavoitteiden saavuttaminen ilman lääketieteen ja psykiatrian osaamista ei ole mahdollista. Ehdotamme, että henkilöstön osana edellytyksenä olisi myös oma psykiatri.

Lisäksi suljetun laitospalvelun asiantuntijoihin olisi hyvä kuulua perheterapeuttista osaamista ja kokemusta vaativasta ihmissuhdetyöstä. Perheterapeuttista osaamista tarvitaan koko perhesysteemin osallistamiseksi, mikä edesauttaa lapsen motivoitumista kuntoutumiseen ja mahdollisuutta kiinnittyä turvallisiin ja hyvinvointia edistäviin ihmissuhteisiin suljetun laitospalvelujakson aikana ja sen jälkeen. Tämä toimii osana lapsen vanhemmille annettavan tuen järjestämistä palvelun aikana siten kuin 30 §:n 3 momentissa säädetään.

c) Ehdotuksen mukaan asiakassuunnitelma tulisi tarkistaa vähintään neljän kuukauden välein ja sen tueksi tulisi saada asiantuntija-arvio. Miten arvioitte sääntelyä lapsen rajoittamisen tarpeellisuuden arvioimisen sekä sen sisällön ja laajuuden tarkistamisen näkökulmasta?

Pidämme tärkeänä, että lopullisessa säädöksessä veloitetaan riittävän tiheään kokonaisarviointiin, onhan kyseessä merkittävästi yksilön perusoikeuksia rajoittava palvelumuoto. Asiakkaan tilanteen arvioinnin kärjen ei tule tyypistyä objektivoivaan väkivaltariskin arviointiin vaan keskiöön tulisi nostaa kuntoutuminen ja arvioida asiakkaan tilannetta kokonaisvaltaisesti, huomioiden lapsen sosiaalisen, terveydellisen ja kasvatuksellisen kokonaistilanteen lukuisat eri tekijät. Seurannan ja arvioinnin tulisi olla tiivistä ja lapsen kuulemista tukevaa. Asiantuntijoiden säännöllinen arvio ja sen saattaminen sosiaalityöntekijälle asiakassuunnitelman laatimisen tueksi 4 kk välein on kannatettavaa.

Asiakassuunnitelman 4 kk välein toteuttavan arvion voisi korvata myös lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän yhdessä lapsen, hänen hoitoonsa kuuluvan henkilöstön sekä läheisten kanssa laadittavalla sosiaalihuollon palvelusuunnitelmalla, jossa palveluiden sisällöt eritellään tarkemmin kuin asiakassuunnitelmassa. Tällä turvattaisiin riittävä konkretian taso kuntoutuksessa asetettaville tavoitteille, joka osaltaan helpottaisi lapsen kanssa yhdessä tehtävää arviointia.

d) Mikä on näkemyksenne ehdotetun palvelun suhteesta erityisen huolenpidon jaksoon?

Uusi palvelumuoto on lähtökohtaisesti tervetullut. Sille on selkeä tarve lastensuojelun käytännön työvälineenä, jollainen tällä hetkellä puuttuu lastensuojelun instrumenteista. Hyvänä näemme sen, että suljettu sijaishuolto mahdollistaa aidosti rakenteet alaikäisten riittävän pitkäkestoiselle päihdehoidolle. EHO:n perustavanlaatuinen ongelma, poislähtettämisen kulttuuri, on ehdotuksessa huomioitu hyvin ja ajatus jatkuvuudesta, mahdollisuudesta pysyä samassa sijoituspaikassa yhtälailla voinnin heikentyessä kuin kohentuessakin, on hyvä lähtökohta. Kyseessä on kuitenkin merkittävästi tavanomaisesta kasvuympäristöstä eroava sijoitusmuoto silloinkin, jos asiakaslapsen yksilöllinen tilanne mahdollistaisi rajoitusten keventämisen yksikön sisällä, joten lainsäädäntöön tulisi saada erittäin tarkat kriteerit palvelun käytölle.

Näemme, että kyseessä olisi erityisistä erityisin sosiaalihuollon palvelumuoto, jolle terveydenhuollon kentän verrokkina voisivat olla eräät äärimmäisen harvoin tarvittavat ja huippuluokan erityisosaamista edellyttävät kirurgian erityisalat. Tämän vuoksi näemme, että toiminta vaatii myös

sosiaalihuollon kentän kaikkein vahvimman kytköksen tiedeperustaisuuteen, ajantasaisimpiin näyttöön perustuviin käytäntöihin sekä vaikuttavuustutkimukseen. Siksi toivomme, että valmisteluun kutsuttaisiin tiiviisti mukaan myös yliopistot.

4. Esitetään muutettavaksi ja selkeytettäväksi nykyistä erityisen huolenpidon sääntelyä. Ovatko ehdotukset tarkoituksenmukaisia ja toteutettavissa käytännössä?

-

Vapaamuotoiset huomiot kohdasta 4.

Pidämme suotuisana muutoksena, että päätös erityisen huolenpidon jaksosta voidaan tehdä pidemmäksi 90 vuorokauden jaksoksi kerrallaan ja sitä voidaan jatkaa erittäin painavilla syillä edelleen 90 vuorokautta. Erityisen huolenpidon jakson tarpeessa olevien lasten ja nuorten tilanteet ovat usein kriisiytyneitä ja toivotun pysyvän muutoksen aikaansaaminen edellyttää mahdollisuutta siihen, että kuntoutusjakso ei keskeydy liian aikaisin.

62 ja 63§ Yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoittamista koskeva päätöksenteko

-

64 ja 70 a § Tekninen valvonta lastensuojelulaitoksessa

-

65 § Aineiden ja esineiden poisottaminen lastensuojelulaitoksessa

Ehdotuksessa tuodaan esiin, että niin aineiden ja esineiden poisottamisen toteuttamiseen mahdollisesti liittyvän voimankäytön aikana, kuin sitä ennenkin lapselle on kerrottava, miten lapsen oma käyttäytyminen ja tilanteessa mahdollisesti vaikuttavat muut seikat vaikuttavat toimenpiteen toteuttamiseen. Lisäksi huomautetaan, että juuri poisottamisen tilanteessa tulee pyrkiä varmistumaan siitä, että lapsi ymmärtää tilanteen. Vaikka lähtökohtaisesti pyrkimys lapsen ymmärryksen saavuttamisesta on ehdottomasti kannatettava, on kuitenkin hyvä huomioida, että erityisesti kriisiytyneessä tilanteessa ja lapsen ollessa voimakkaan tunnetilan vallassa, on ymmärryksen saavuttaminen itse tilanteessa puhumalla usein lähes mahdotonta. Tämä vaatisi lapselta itseltään huomattavan vahvoja tunnesäätelyn taitoja.

Tämän sijaan paremmin lapsen tarpeita huomioiva menettelytapa olisi se, että ennen tällaiseen tilanteeseen päätymistä lapselle selitetään, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia hänellä laitoksessa on ja miten näihin voidaan puuttua. Tilanteessa itsessään voisi lyhyesti mainita lasta muistuttaen, että nyt on kyse tilanteesta, jossa oikeuksiisi puututaan, kuten aiemmin puhuimme. Lisäksi tilanteen jälkeen, lapsen rauhoituttua on hyvä käydä lapsen kanssa keskustellen läpi, mitä tapahtui, miten toimittiin ja miksi, sekä antaa lapselle itselleen mahdollisuus tarkastella omaa toimintaansa ja kuvata, mitä hän tilanteessa teki.

66 § Henkilöntarkastus

-

66 a § Henkilönkatsastus

Ehdotus henkilönkatsastuksesta jättää mahdollisuuden lapselle kieltäytyä näytteen antamisesta. Vaikka on inhimillistä, ettei lasta pakoteta esimerkiksi näytteenantamiseen, jää tämän rajoitustoimen osalta epäselväksi, mikä rajoituksen tarkoitus on, sen perustuessa tosiasiasa vapaaehtoisuuteen. Ehdotuksessa tuodaankin esiin pääpainon olevan lapsen toiminnan ja käyttäytymisen tarkkailussa näytteiden ottamisen sijaan. Henkilönkatsastuksen rajoitusluonnetta ehdotammekin uudelleen harkittavaksi siten, että näytteenotto liittyisi kiinteämmin lapsen päihdekuntoutuksen osaksi, jolloin se olisi osa terveydenhuollon hoidollista toimintaa.

67 § Omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen

-

68 § Kiinnipitäminen laitoksessa

-

68 a § Kiinnipitäminen lapsen laitoksesta poistumisen estämiseksi

-

69 a § Luvatta lastensuojelulaitoksesta poissaolevan lapsen etsintä ja palauttaminen

-

69 b § Lapsen kiinniotto

-

69 c § Kiinniotetun lapsen kuljettaminen

-

69 d § Perhekodista luvatta poissaolevan lapsen etsintä ja palauttaminen

-

69 e § Poliisin virka-apu laitoksesta ja perhekodista luvatta poissaolevan lapsen kiinniottamisessa ja kuljettamisessa

Konkreettista uutta ehdotus tarjoaa erityisesti siinä, että lastensuojelulaitokset – myös yksityiset, joita lasten sijaishuoltopaikoista on reilu valtaosa – olisivat suoraan oikeutettuja virka-apupyynnön tekemiseen poliisille. Tämä keventäisi byrokratiaa ja vähentäisi sosiaalityöntekijöiden, erityisesti sosiaali- ja kriisipäivystysten työtaakkaa, mutta toisaalta myös siirtäisi harkintavaltaa.

Poliisit saisivat merkittävän määrän uusia yhteistyökumppaneita, joita tulisi ohjeistaa, kouluttaa ja perehdyttää prosessiin. Tämän perehdytyskokonaisuuden käytännön toteuttaminen ja siitä aiheutuvien kustannusten maksuvastuut tulisi suunnitella ennen lakimuutosten toimeenpanovaihetta.

Toinen konkreettinen muutos ehdotuksessa olisi se, että hatkassa olevan lapsen oikeudellinen asema selkeytyisi, kun sijaishuollon täytäntöönpano tuotaisiin asiana lastensuojelulakiin. Se auttaisi myös hahmottamaan poliisin toimivaltuuksia hatkaamistilanteissa. Muutoksen myötä poliisin virka-apua voitaisiin jatkossa pyytää hatkatapauksissa lastensuojelulain perusteella, mikä toissijaisesti hyödyttäisi myös tilastointia ja mahdollistaisi siten nykyistä tarkemman tiedon tuottamista hatkaamisilmiöstä.

71 § Erityiset rajoitukset kuntouttavan suljetun laitospalvelun aikana

-

72 § Erityiset rajoitukset erityisen huolenpidon jakson aikana

-

6. Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi laki Valtion lastensuojelulaitoksesta ja sen yhteydessä toimivasta koulusta ja täsmennettäväksi viraston nykyistä rakennetta. Vastaisivatko ehdotukset tätä tavoitetta?

-

Vapaamuotoiset huomiot kohdasta 6.

-

7. Esityksen tavoitteena on vahvistaa kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen oikeutta erityiseen suojeluun. Vastaavatko ehdotukset tätä tavoitetta?

-

Vapaamuotoiset huomiot kohdasta 7.

-

8. Vapaamuotoiset huomiot koko esityksestä.

Asiakasturvallisuuden takaamiseksi on ehdottoman tärkeää, että erityisesti lastensuojelun yksilökohtaisessa päätöksenteossa sosiaalityöntekijän tulee olla laillistettu ammattihenkilö, jolla on riittävä koulutus, ammattitaito ja tuki työnsä tekemiseen, sillä ehdotus sisältää huomattavan voimakkaasti perus- ja ihmisoikeuksiin puuttuvia toimia. Näiden käyttöä harkitessa, niistä päätettäessä ja näiden päätösten valmistelussa tulee jo valmistelijan hallita erityisen hyvin erilaiset näkökulmat ja oikeudelliset perusteet. Vaikka nykyisen säätelyn mukaisesti (lastensuojelulaki 13 b §) lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee olla sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa (817/2015) tarkoitettu sosiaalihuollon ammattihenkilö, ei tilanne välttämättä näin ole kaikkien lapsen asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden kohdalla. Tämä johtuu siitä, että sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain (12 §, 817/2015) mukaan tilapäisesti sosiaalityöntekijän tehtävissä voi toimia myös opiskelija, joka ei vielä ole sosiaalihuollon ammattihenkilö. Tilapäisesti sosiaalityöntekijän tehtävissä toimiva ei voi tehdä varsinaisesti itsenäistä harkintaa, sillä hänen on toimittava ammattiin valmistuneen johdon ja valvonnan alaisena. Tämän vuoksi pidämme erityisen tärkeänä, että vähintään sijaishuollon aikaisista toimista päättävä tai päätöksiä valmisteleva lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on laillistettu sosiaalityöntekijä.

Niemi Veera
Sosiaalityöntekijöiden seura ry